

רוסיה – מבט חדש על תהליך השלום

צבי מגן

מבט על, גיליון 235, 20 בדצמבר 2010

לאחרונה שבה רוסיה לעסוק בסוגיית תהליך השלום במזרח התיכון. כמה סיבות הביאו אותה לתובנה, שכעת הזמן הנכון להעלות הצעות חדשות: 1. רוסיה מצאה את עצמה מתועלת לשולי התהליך; 2. תחושת הביטחון העצמי המשוקם; 3. ההערכה, שמעמדה של ארצות הברית נחלש במערכת הבינלאומית ותהליך השלום שבהובלתה הגיע למבוי סתום.

כמקובל בפרקטיקה הבינלאומית הרוסית, הדרך שנבחרה להכרזה על כוונותיה היא בכנס האקדמי הבינלאומי במסגרת פורום "VALDAI", שהוקדש הפעם לנושא תהליך השלום במזרח התיכון (מלטה, 9 - 10 בדצמבר 2010). יש לצפות שהרעיונות שהוצגו בכנס יקודמו כהצעות אופרטיביות כבר בתקופה הקרובה במערכת הבינלאומית.

יצוין, שרוסיה מייחסת לנושא תהליך השלום במזרח התיכון חשיבות רבה ורואה בו את הנושא המרכזי באזור. לדידה, הפך הנושא הפלסטיני לאחד מהגורמים המובילים לאי-יציבות הבינלאומית והמשפיעים על התגברות המגמה הרדיקלית בעולם המוסלמי. רוסיה חוששת שהעולם הערבי מתרחק מהתהליך המדיני והרשות הפלסטינית נמצאת בנסיגה לעומת החמאס. להבנתה, הצלחת תהליך השלום הינה הדרך העיקרית לבלימתה של מגמה מדאיגה זו ולעצירת הטרור האסלאמי בכללותו.

להערכת הרוסים התהליך הגיע למבוי סתום הן באשמתה של ישראל והן באשמת ארצות הברית. ישראל, להשקפתה, בוחרת עתה במדיניות של "סטאטוס קוו", בעיקר משיקולים הפוליטיים הפנימיים. ארצות הברית, לטענתה, נכשלה ביישום מדיניותה, בעוד אובמה הולך ומאבד ממעמדו הפוליטי. התנהלותו גרמה להקשחת העמדה הישראלית והוא נסוג בהדרגה למדיניות של קודמיו.

שורש הרע, על פי הרוסים, נעוץ בהשתלטותה המונופוליסטית של ארצות הברית על התהליך המדיני שלא כדן, אגב הרחקתה של רוסיה מענייני המזרח התיכון. רוסיה מערערת על עמדה אמריקאית חד-צדדית זו ודורשת שינוי בהתנהלותה של ארצות הברית. עם זאת, אין לה, לדבריה, כל כוונה להרחיק את ארצות הברית מעיסוקה בתהליך השלום אלא רק להשיג לעצמה מעמד שוויוני לזה של ארצות הברית בתהליך. כנקודות המזכות אותם במעמד זה, יודעים הרוסים להצביע על יתרוניהם היחסיים לעומת ארצות הברית: הצלחתה של רוסיה למצב עצמה בעמדה מאוזנת ומקובלת על כל הצדדים באזור (לרבות יחסים עם ישראל, שהוגדרו "מצוינים"); הפיכתה, לאחרונה, למעצמה משפיעה במערכת הבינלאומית בכלל ובעולם המוסלמי בפרט. רוסיה אומנם מודה, שאין ביכולתה להפעיל לחצים על ישראל, אולם גם ארצות הברית הולכת ושוחקת סגולה חיונית זו.

כמוצא מהמצב הסבוך הזה, מציעים הרוסים לאושש את רעיון המסלול הרב-צדדי, במקום זה הדו-צדדי – הנוכחי, שהולך ומאבד מיעילותו. כחלופה מתאימה, שתבטיח ערוץ בינלאומי רחב ומקובל דיו, מוזכר ה"קוורטט". לצורך התנעתו המחודשת, יש לשדרגו, תוך הפיכתו לגוף בינלאומי משפיע ובעל סמכויות (ולא גורם מתווך בלבד, כפי שהוא נתפס כיום). כדרך להשיג מטרה זו מוצע להרחיבו על ידי צירופם של שחקנים חשובים נוספים – סין והודו (מוזכרת גם אפשרות לכלול נציגים ממדינות המזרח התיכון). עוד הודגש, שחיונית החלפתו של שליח ה"קוורטט" הנוכחי למזרח התיכון (טוני בלייר) בשליח רוסי, כי רק לרוסיה המעמד הראוי והמקובל עתה באזור.

באשר לניהול התהליך עצמו, הסברה היא שאין להעלות רעיונות חדשים, אלא להתבסס על הקיימים, שיש לעדכןם ולהפכם לתוכנית ברורה, שתוצג לצדדים. כמו כן, את הדגש העיקרי יש להפנות לעבר התפיסה הרב-צדדית. מועלות גם הצעות לתוכנית פשרה חיונית, הצפויה להתקבל על שני הצדדים. בין הצעות אלה: "חלופי שטחים", פשרה בירושלים וגם דחייה או שינוי של סוגיית הפליטים. כמו כן יוצעו לצדדים פתרונות של סידורי ביטחון מקיפים ואף הצעות להסדרים בתחומי כלכלה, אנרגיה, סביבה, מים, ועוד.

לגבי השחקנים האזורים, מסתמנת התמונה הבאה, כאשר, במשתמע, רוסיה מוכנה לקחת על עצמה משימות גישור מולם:

1. הפלסטינים נמצאים במצוקה והפילוג הפנימי בעוכריהם. הכוחות הרדיקליים במגמת התחזקות (ולחמאס, שמתנגד לתהליך השלום יש סיכוי לגבור על הרשות הפלסטינית בעתיד).

2. סוריה, המקיימת שתוף פעולה חיובי עם רוסיה, אינה מועמדת, כרגע, לפתיחת ערוץ למשא ומתן עם ישראל לפני הפלסטינים, וזאת, בין היתר, כי הסורים לא יסכימו להתייבב לבדם בתהליך שלום מול ישראל.

3. ישראל הינה הגורם העיקרי שבכוחו להשפיע על המשך התהליך, לכן יש להפעיל לחצים עליה. מנופים כאלה נמצאים רק בידי ארצות הברית, אולם מדיניותה של זו הבריחה את הישראלים לעמדות שליליות של העדפת "סטאטוס קוו". רוסיה סבורה שתוכל לפעול ביתר חיוניות בגזרה הישראלית בשל יחסיה החיוביים עם ישראל ודימויה המשתפר כ"מתווך הוגן", אף כי אין בידיה די מנופי לחץ על ישראל. (בהקשר זה, נדונה האפשרות ליצירת ההשפעה באמצעות הקהילה של יוצאי רוסיה/ברית המועצות בישראל, אך זו נדחתה).

איראן, הוצגה על ידי הרוסים כ"מדינה מסוכנת" בשל מאמציה לטרפוד את תהליך השלום ובשל היותה איום ליציבות האזור בכללותו. טורקיה, אבדה את מעמדה "כמתווך הוגן" במזרח התיכון בשל פנייתה לעולם האסלאמי ולא צפויה לשקמו במהרה.

"היוזמה הערבית" מוצגת כתופעה חיובית, המוכיחה שהשחקנים באזור אכן מעוניינים להגיע להסדר. עם זאת, המדינות המתונות, כמצרים, סעודיה וירדן אינן עושות די לטובת תהליך השלום ויש לפעול להגברת התאום ביניהן לישראל.

לסיכום, אנו עדים למאמץ רוסי מחודש להשתלב ולהשפיע על התהליך המדיני במזרח התיכון. ביסודה של אסטרטגיה זו, שהינה חלק ממדיניות החוץ האסרטיבית הנוכחית של רוסיה, חבויה ההנחה (אמיתית או בדויה) לגבי חולשתו של הממשל האמריקאי, שהמבוי הסתום בתהליך השלום הוא אחד מביטוייו.

הדרך המוצעת עתה היא התפיסה הישנה של הדגם הרב-צדדי, בשינוי אדרת – מתכונת משודרגת של "הקוורטט". שדרוג זה מסתכם בהרחבתו של "הקוורטט" על ידי צירופם של שחקנים נוספים – סין והודו ואולי נוספים, והפיכתו לגוף בעל סמכויות. דגם זה, היה ויתקבל, יעניק לרוסיה יתרונות מהותיים בקרב השותפים האחרים ב"קוורטט" ויצבי אותה כשחקן משפיע במזרח התיכון. היעד הדוחק לרוסיה הוא התהליך השלילי מבחינתה, הפוקד את העולם המוסלמי, ואמונתה שבכוחו של תהליך שלום להשיג השפעה חיובית עליו.

קשה לזהות התלהבות של האמריקאים כמו גם של מרבית השחקנים האחרים מההצעה הרוסית המוצגת וזיהויה כחלופה ראויה. ואולם על רקע השינויים במעמדה של ארה"ב באזור, אין לפסול לחלוטין את נכונותה לויתורים מסוימים לרוסיה וקבלתה, ולו חלקית, של יוזמה רוסית זו.